

ОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДОТРИМАННЯ В УКРАЇНІ СТАТЕЙ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ІНВАЛІДІВ: РІВНІСТЬ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ І ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

І. Я. Ханюкова*, О. О. Ханюков

*ДУ «Український державний науково-дослідний інститут медико-соціальних проблем інвалідності МОЗ України», м. Дніпропетровськ

Резюме

В обзоре приведены данные по установлению национальным законодательством гарантий для инвалидов в таких правовых аспектах, как равноправие и недискриминация и доступ к правосудию, а также соблюдение в Украине соответствующих статей Конвенции ООН о правах инвалидов.

Ключевые слова: права инвалидов, Конвенция ООН о правах инвалидов, равноправие, недискриминация, доступ к правосудию.

Summary

The review presents data on the establishment of the national legislation guarantees to persons with disabilities in such legal aspects as equality and non-discrimination and access to justice, as well as compliance with the relevant articles in Ukraine the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Keywords: Rights of Persons with Disabilities, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, equality, non-discrimination, access to justice.

Інвалідність як соціальне явище притаманна кожній державі. На сьогодні рівень інвалідизації жителів планети сягає показника в понад мільярд осіб або 15 %. Інваліди є «найбільшою меншиною у світі». Безперечно, вони перебувають серед найбільш маргіналізованих та ізольованих категорій населення світу. Факторами, що спричиняють такий стан речей, є бідність (за оцінками Світового банку, серед людей, які живуть у бідності, 20 % - інваліди), низький рівень освіти, обумовлений ізоляцією і дискримінацією, а також фізичні, матеріально-технічні та системні перешкоди на шляху інвалідів до одержання роботи. Захист прав інвалідів має вирішальне значення для досягнення цілей розвитку тисячоліття. 13 грудня 2006 року Генеральна асамблея ООН прийняла першу в XXI столітті нову конвенцію ООН із прав людини – Конвенцію ООН про права інвалідів. Це надає системі ООН в Україні можливість і водночас зобов'язує розвинути наші зусилля у сфері захисту прав інвалідів. Конвенція ООН про права інвалідів була прийнята Генеральною асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року і набула законної сили 3 травня 2008 року. Україна підписала Конвенцію та Факультативний протокол до неї 24 вересня 2008 року, ратифікувала їх 16 грудня 2009 року, а з 6 березня поточного року Конвенція про права інвалідів набула законної сили в Україні.

В Україні чисельність осіб з інвалідністю становить 2 788 226 осіб, або 6,1 % від загальної чисельності населення нашої держави. Ці дані красномовно свідчать про гостроту та поширеність проблеми інвалідності.

Через наявність проблем зі здоров'ям особи з інвалідністю потребують вжиття з боку держав-

них та громадських інституцій спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення їхньої повної та повноцінної участі в житті соціуму на рівні з іншими.

Національним законодавством встановлено гарантії для осіб цієї категорії, які стосуються всіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі охорони здоров'я, освіти, зайнятості, дозвілля, відпочинку, спорту тощо.

Формування та реалізація державної політики щодо осіб з інвалідністю здійснюється на основі ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Дані положення втілюються у життя на основі норм Конституції України, Конвенції, законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та «Про соціальні послуги», Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706, та інших нормативно-правових актів, загальна кількість яких становить понад дві тисячі.

З огляду на вищезазначене, слід констатувати, що на сьогодні діяльність усіх національних інституцій, у тому числі органів державної влади, громадських об'єднань тощо, спрямована на створення таких умов, за яких особи з інвалідністю зможуть вести незалежний спосіб життя і брати активну участь у всіх його аспектах.

Тривалий час в Україні осіб з інвалідністю

розглядали як таких, що через втрату здоров'я певною мірою (повністю або частково) втратили працездатність. Відповідне трактування інвалідності відображало лише медичні й діагностичні підходи та ігнорувало недосконалість і недоліки оточуючого середовища. Згодом в Україні було змінено таке утилітарне, прагматичне розуміння інвалідності. Життя людини на сьогодні розглядається як цінне саме собою, а не виключно через призму її можливості або неможливості працювати.

Зміст категорії «інвалід» повною мірою відповідає Конвенції. Зокрема, відповідно до законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та «Про реабілітацію інвалідів в Україні», інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

Інвалідність згідно з національним законодавством визначається як міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що, взаємодіючи з зовнішнім середовищем, може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

Таким чином, поняття «інвалід» та «інвалідність» зорієнтовані не виключно на «посилений соціальний захист», як це було до ратифікації Конвенції, а на недосконалість оточення та наявність бар'єрів для нормальної життєдіяльності людей з інвалідністю. Тобто, політика щодо людей з інвалідністю в Україні вже орієнтується на необхідність усунення бар'єрів та здійснення активних заходів за цим напрямом.

Відповідно до статті 5 **Рівність та недискримінація** Конвенції ООН про права інвалідів: основоположними принципами державної політики щодо осіб з інвалідністю є принципи рівності та недискримінації.

Аналіз національного законодавства дає можливість зробити висновок стосовно того, що зміст рівності полягає у рівності всіх перед законом. Цей принцип спрямований на створення у суспільстві умов для поваги відмінностей, усунення несприятливих умов і забезпечення того, щоб всі жінки, чоловіки, дівчата і хлопці повною мірою брали участь у житті суспільства на рівних умовах.

Принцип недискримінації означає, що всі права гарантуються кожній людині, без будь-якої різниці, винятку або обмеження з причин інвалідності чи за іншими ознаками. В його основі лежать такі постулати: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повага до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Принципи рівності та недискримінації деталізовані в нормах і положеннях національного зако-

нодавства. Зокрема, вони закріплені в нормах статей 21 та 24 Конституції України, згідно з якими всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а надання привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками заборонено. З основоположних прав, закріплених у нормах Конституції України, слід виокремити право на правовий захист (витікає зі змісту ст. 55) та правову допомогу (ст. 59). Крім того, особи з інвалідністю нарівні з іншими мають право звертатись до державних (у тому числі судових органів) та громадських інституцій за захистом своїх прав та інтересів, а також користуватися захистом закону та відстоювати свої інтереси на рівній основі з іншими громадянами.

Національна державна політика щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на недопущення дискримінації; застосування позитивних дій; створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації; виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їхніх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Прийнятим Верховною Радою України 6 вересня 2012 р. за № 5207-VI Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» врегульовано питання механізму забезпечення запобігання та протидії дискримінації і відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

Згідно з вищезазначеним нормативно-правовим актом, дискримінацію слід розуміти як рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина (пункт другий частини першої ст. 1).

Спеціальними суб'єктами відповідних рішень чи діянь є особи з інвалідністю, які в силу наявності певних вад можуть зазнавати таких посягань.

На сьогодні в національному законодавстві визначено поняття «дискримінація за ознакою інвалідності» як будь-яке розмежування, виняток чи обмеження на основі інвалідності, метою чи результатом якого є послаблення чи заперечення визнання, реалізації чи здійснення на рівні з іншими прав людини та основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій сфері (ст. 2 Конвенції).

Конвенцією встановлено заборону дискримінації за ознакою інвалідності та покладено на Україну обов'язки щодо забезпечення й заохочення повної реалізації всіх прав людини й основоположних свобод всіма інвалідами без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності.

У Законі України «Про основи соціальної

захищеності інвалідів в Україні» також зазначено, що дискримінація за ознакою інвалідності забороняється, а особи, винні у порушенні цієї вимоги, несуть установлену законом матеріальну, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Закон України «Про охорону дитинства» забороняє дискримінацію дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку.

Крім того, заборона будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я, встановлена Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Окрім законодавчого забезпечення захисту осіб з інвалідністю від дискримінації в Україні діє низка державних інституцій, на які покладено відповідні повноваження.

Так, із 1998 року в Україні функціонує інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, уповноважений на здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції, у тому числі з метою запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод. Питання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини регулюються Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

З метою забезпечення дотримання прав та законних інтересів безпосередньо осіб з інвалідністю постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2013 р. № 273 запроваджено інститут Урядового уповноваженого з прав інвалідів та визначено завдання, які на нього покладаються, зокрема, щодо: 1) підготовки пропозицій щодо забезпечення додержання прав і законних інтересів інвалідів; 2) вжиття у межах своїх повноважень заходів до усунення порушень прав і законних інтересів інвалідів та запобігання їх повторному вчиненню; 3) сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання в Україні прав і законних інтересів інвалідів; 4) забезпечення інформування громадськості про права інвалідів.

Крім того, державні органи та об'єднання громадян, які опікуються проблемами осіб з інвалідністю, у межах компетенції та відповідно до національного законодавства вживають заходів для забезпечення умов, за яких особи з інвалідністю будуть повноцінними членами суспільства без будь-яких проявів дискримінації.

Особливої актуальності на сьогодні набуло питання відповідальності осіб, винних у дискримінаційних діяннях відносно осіб з інвалідністю.

Національне законодавство містить норми, які регулюють питання притягнення правопорушників до відповідальності за порушення прав осіб з інвалідністю.

Зокрема, у Карному кодексі України закріплено універсальну норму, відповідно до якої пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, є кримінально-карними діяннями.

Водночас Кримінальний кодекс України містить заборону щодо застосування до інвалідів першої або другої групи покарання у вигляді громадських робіт та обмеження волі.

Згідно зі ст. 52 Кримінальним процесуальним кодексом щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права у кримінальному провадженні, забезпечується обов'язкова участь захисника.

У разі необхідності в кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного сурдоперекладача.

Ст. 140 Кримінального процесуального кодексу встановлено заборону на застосування приводу свідка до інвалідів першої або другої груп, а також особи, яка одноосібно виховує дітей-інвалідів.

Також окремі додаткові гарантії встановлено і в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Зокрема, ним встановлено заборону щодо призначення інвалідам I або II групи адміністративного стягнення у вигляді громадських робіт, а також щодо застосування до таких осіб адміністративного арешту. Крім того, забороняється позбавляти права керування засобами транспорту осіб, які користуються цими засобами в зв'язку з інвалідністю, за винятком визначених законом випадків.

Кодексом України про адміністративні правопорушення також передбачено відповідальність за:

– невиконання посадовою особою, яка користується правом приймати на роботу і звільняти з роботи, фізичною особою, яка використовує найману працю, нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів, неподання Фонду соціального захисту інвалідів звіту про зайнятість та працевлаштування інвалідів;

– порушення вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил та затверджених проектних рішень під час нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єктів чи споруд.

Водночас Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» містить норму щодо відповідальності за нестворення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення.

Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також інше грубе порушення законодавства про працю, вчинене щодо матері, яка має дитину-інваліда.

Згідно з офіційною статистикою щодо правозахисної діяльності щодо соціального захисту інвалідів:

– у 2009 році порушено 98 кримінальних справ, з яких 75 направлено до суду, розглянуто

із вжиттям заходів приписів і подань 3 939, задоволено 143 протести, притягнуто до відповідальності 1 813 посадових осіб органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі 132 посадові особи контролюючих органів; при цьому відшкодовано 9 млн. 454 тис. грн., у тому числі 1 млн. 99 тис. грн. – до бюджету;

– у 2010 році порушено 36 кримінальних справ, з яких 24 направлено до суду, розглянуто із вжиттям заходів приписів і подань 2 825, задоволено 140 протестів, притягнуто до відповідальності 1 398 посадових осіб органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі 60 посадових осіб контролюючих органів; при цьому відшкодовано 7 млн. 188 тис. грн., у тому числі 518 тис. грн. – до бюджету;

– у 2011 році порушено 88 кримінальних справ, з яких 74 направлено до суду, розглянуто із вжиттям заходів 4 175 документів прокурорського реагування, притягнуто до відповідальності 725 посадових осіб органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі 208 працівників органів державного контролю, а також 1 391 посадову особу підприємств, установ, організацій; при цьому відшкодовано 10 млн. 904 тис. грн., у тому числі 935 тис. грн. – до бюджету;

– за 11 місяців 2012 року порушено 12 кримінальних справ (виробництв), з яких 8 направлено до суду, розглянуто із вжиттям заходів 1 352 документи прокурорського реагування, притягнуто до відповідальності 626 посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі 164 працівників органів державного контролю, а також 565 посадових осіб підприємств, установ, організацій; при цьому відшкодовано 8 млн. 582 тис. грн., у тому числі 1 млн. 58 тис. грн. – до бюджету;

– протягом трьох кварталів 2013 року розпочато 37 кримінальних проваджень, з яких 10 направлено до суду, розглянуто із вжиттям заходів 1 032 приписи і подання, притягнуто до відповідальності 621 посадову особу органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі 93 працівники органів державного контролю, відшкодовано 33 млн. 869 тис. грн., у тому числі 66 тис. грн. – до бюджету.

Наведені вище дані свідчать як про наявність непоодиноких фактів порушення прав осіб з інвалідністю, так і про вжиття з боку державних органів дієвих заходів щодо запобігання таких ситуацій та ліквідації їхніх негативних наслідків.

З метою усунення прогалин у національному законодавстві, яким регулюються питання забезпечення участі осіб з інвалідністю в житті суспільства на рівні з іншими постійно здійснюється нормотворча діяльність. Так, Міністерством внутрішніх справ розроблено проект Закону України «Про внесення змін до статей 122 та 265² Кодексу України про адміністративні правопорушення» (щодо дотримання правил дорожнього руху та стоянки автотранспорту), який зареєстрований у ВРУ 18 лютого 2013 р. за № 2312. Він передбачає встанов-

лення відповідальності водіїв транспортних засобів за порушення правил зупинки та стоянки, що створюють перешкоди руху інвалідів з ураженням органів зору. Прийняття цього проекту Закону України сприятиме підвищенню рівня культури водіїв та вихованню у громадян поваги до інвалідів з вадами зору і створенню безпечних та безперешкодних умов для руху осіб цієї категорії.

Слід також зазначити, що суттєвою перешкодою для осіб з інвалідністю в питанні захисту гарантованих їм прав є незабезпечення у повному обсязі доступності будівель і приміщень судів. Станом на 1 січня 2013 р. 763 суди загальної юрисдикції використовують для здійснення правосуддя 863 адміністративні приміщення, з яких обладнано пандусами та кнопками виклику 41,5 %, які водночас потребують проведення повної реконструкції та вжиття додаткових заходів, пов'язаних із пристосуванням приміщень до потреб маломобільних груп населення, у тому числі осіб з інвалідністю з вадами зору, слуху та порушеннями опорно-рухового апарату. На сьогодні Департамент містобудування та архітектури разом із територіальними управліннями цього органу та судами вживають заходів щодо обладнання приміщень судів пандусами і кнопками виклику з урахуванням державних будівельних норм. Аналогічна ситуація на більшості об'єктів фізичного оточення.

Міжнародний фонд «Відродження» ініціював і підтримує створення Коаліції з протидії дискримінації в Україні (www.antidi.org.ua), яка на сьогодні об'єднує вже понад 40 громадських організацій та правозахисників. Вони працюють над зміною законодавства, яке дозволить усунути дискримінацію різних соціальних груп, у тому числі людей з інвалідністю, представників національних та етнічних меншин, людей, які зазнають дискримінації через свій вік, стать тощо. Одним із ключових пріоритетів діяльності Коаліції є поширення судової практики захисту від дискримінації.

Стаття 13 Доступ до правосуддя Конвенції про права інвалідів проголошує:

1. Держави-учасниці забезпечують інвалідам нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема, передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у тому числі свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема, на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження.

2. Щоб сприяти забезпеченню інвалідам ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі.

В Україні вживаються заходи для забезпечення людям з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя нарівні з іншими категоріями громадян. З цією метою насамперед створено необхідну законодавчу базу.

Так, згідно зі ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження

в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Крім того, ст. 124 Основного Закону закріплено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також «привласнення» цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Ст. 9 цього Закону України також передбачено, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Національне законодавство також передбачає пільги щодо сплати особами з інвалідністю судового збору. Зокрема, відповідно до Закону України «Про судовий збір» від сплати судового збору (тобто збору, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат) звільняються:

– інваліди Великої Вітчизняної війни; інваліди I та II груп, законні представники дітей-інвалідів і недієздатних інвалідів I та II груп;

– громадські організації інвалідів (спільки та інші об'єднання громадських організацій інвалідів), їхні підприємства, установи та організації.

Положення процесуального законодавства на сьогодні передбачають можливість представництва й захисту в судовому процесі прав та інтересів осіб, які через певні обставини не можуть це робити самостійно. Так, частиною третьою ст. 11 Цивільного процесуального кодексу передбачено, що суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Частиною другою ст. 29 Цивільного процесуального кодексу передбачено, що особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах їхнього законного представника.

Відповідно до ст. 39 Цивільного процесуального кодексу права, свободи та інтереси недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні опікуни чи інші особи, визначені законом. Права, свободи та інтереси осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно

піклувальники чи інші особи, визначені законом.

Згідно зі ст. 43 Цивільного процесуального кодексу у разі відсутності у сторони чи третьої особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, законного представника суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників.

Поряд із цим, у випадках, установлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах (ст. 45 ЦПК).

Відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належать: доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, диспозитивність. Так, відповідно до положень ст. 21 Кримінального процесуального кодексу кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом. Якщо інше не передбачено Кримінальним процесуальним кодексом, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України.

Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Ст. 24 Кримінального процесуального кодексу кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, а також право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Для забезпечення громадянам з інвалідністю належного доступу до правосуддя в Україні, крім створення відповідної законодавчої бази, вживаються також заходи, націлені на формування належних умов для набуття цими людьми обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні. З цією метою при органах юстиції функціонує 736 громадсь-

ких приймалень, де надаються безоплатні консультації особам, які потребують соціального захисту та підтримки, а також здійснюється безоплатна первинна правова допомога. З 2009 до 2012 року в громадських приймальнях правову допомогу надано понад 37 тис. громадян з інвалідністю.

Значна увага приділяється також наданню безоплатної первинної правової допомоги людям з інвалідністю, які з об'єктивних причин не можуть звернутися до громадських приймалень. Так, Головне управління юстиції у Миколаївській області активно співпрацює з Миколаївською обласною громадською організацією інвалідів. Органами юстиції Харківської області організовано надання безоплатної правової допомоги особам, які належать до категорії інвалідів І групи, вдома. Працівники органів юстиції Хмельницької області беруть участь у роботі виїзних консультаційних пунктів з надання безоплатної правової допомоги, виїзних інформаційно-лекторських груп та приймалень громадян за місцем проживання.

Основними питаннями, на які надавались роз'яснення, були: виплата інвалідам грошових компенсацій, створення та реєстрація громадських організацій інвалідів, право інвалідів на поліпшення житлових умов, безоплатні послуги із соціально-побутового і медичного обслуговування, пенсійне забезпечення, вартість оформлення спадкових прав, працевлаштування інвалідів, право на освіту, право на безоплатну вторинну правову допомогу, соціальний захист інвалідів, умови перерахування пенсій тощо.

Дієвим аспектом правоосвітньої роботи органів юстиції є також правове інформування громадськості у друкованих засобах масової інформації, на радіо й телебаченні. Зокрема, за період із 2009 до 2012 року здійснено понад 900 виступів із роз'ясненням законодавства з питань захисту прав інвалідів, надання пільг та соціальної захищеності інвалідів, відчуження, оформлення та державної реєстрації права власності на нерухоме майно, прав інвалідів у сфері охорони здоров'я, соціальної допомоги дітям-інвалідам, реабілітації інвалідів.

Територіальними органами юстиції вживаються заходи щодо підвищення рівня правових знань не лише безпосередньо самих людей з інвалідністю, але й усього населення у сфері соціальної захищеності інвалідів. З цією метою проводиться значна кількість правоосвітніх заходів: лекції, семінари, тренінги, виховні години, диспути, засідання за «круглими столами». Усього за цей період працівниками управлінь юстиції проведено більше 700 правоосвітніх заходів.

Так, наприклад, у рамках Всеукраїнського тижня права у 2011 році Головним управлінням у Чернівецькій області проведено: семінар-навчання з юрисконсультами підприємств, установ, організацій на тему: «Правові аспекти використання праці інвалідів», до виступів в якому запрошувалися фахівці управління Пенсійного фонду Чернівецької області, обласного центру зайнятості, обласного комітету профспілки працівників державних установ; виставку юридичних видань на базі

обласної бібліотеки на тему: «Захист прав громадян з обмеженими можливостями».

Ведеться активна робота у напрямку розробки методичних рекомендацій, посібників, буклетів, пам'яток із роз'яснення чинного законодавства за відповідною тематикою. Так, фахівцями управлінь юстиції з 2009 до 2012 року розроблено та поширено серед громадських приймалень близько 300 методичних посібників.

Крім того, Міністерством юстиції України спільно з Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) реалізується спільний проект «Доступ до правосуддя та правової обізнаності в Україні». Одним із партнерів цього проекту є Харківська громадська організація незрячих юристів, якою постійно здійснюються заходи щодо підвищення рівня правової обізнаності населення, зокрема, проведення засідань за «круглим столом» щодо захисту прав осіб з інвалідністю та надання безоплатної первинної правової допомоги, про результати проведеної роботи організація звітує на квартальних зустрічах партнерів проекту.

З метою забезпечення ефективного доступу людей з інвалідністю до правосуддя в Україні постійно вживаються заходи, спрямовані на забезпечення належної підготовки співробітників правоохоронних органів та установ пенітенціарної системи, які працюють в сфері відправлення правосуддя. Так, до територіальних підрозділів органів внутрішніх справ постійно надсилаються листи з викладенням основних порушень прав людини, допущених під час досудового слідства та судового розгляду, які висвітлені в поданнях Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини та рішеннях Європейського суду з прав людини, для розгляду на заняттях зі службової підготовки та недопущення їх у подальшому.

Для неприпустимості появи фактів порушення прав людини з працівниками органів внутрішніх справ також проводяться заняття з додаткового вивчення відомчих наказів. У системі службової підготовки з працівниками різних посадових категорій, з урахуванням специфіки завдань, які вони виконують, запроваджено спецкурс «Дотримання прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ». Щороку до тематичних планів проведення занять із особовим складом в обов'язковому порядку вносяться теми з питань дотримання прав і свобод людини.

Із січня 2013 року в Україні за сприяння Міжнародного фонду «Відродження» розпочато роботу державної системи з надання безоплатної правової допомоги населенню. У всіх 27 регіонах України створено пілотні офіси громадського захисту, які забезпечують доступ до адвоката протягом однієї години після затримання особи. До реєстру адвокатів, які надаватимуть безоплатну правову допомогу, включено 2 545 фахівців, яких відібрано на конкурсній основі.

У 2012 році було завершено створення Національного превентивного механізму в Україні. Завдяки цьому омбудсмен зможе без попередження, разом з представниками громадських організацій

відвідувати і контролювати дотримання прав людини у в'язницях, СІЗО, психіатричних лікарнях, інтернатах та інших місцях несвободи. У 2012 році в рамках Національного превентивного механізму було здійснено 150 моніторингових візитів до місць несвободи. Всього ж, за результатами моніторингу Харківського інституту соціальних досліджень, таких місць в Україні нараховується близько 5 500.

Таким чином, упродовж останніх років в Україні проводиться планомірна робота над створенням сприятливих умов життєдіяльності осіб з інвалідністю, під час якої враховуються як міжнародні, так і європейські стандарти. Водночас роботу по забезпеченню максимальної ефективності та результативності державної політики щодо осіб з інвалідністю необхідно постійно продовжувати, особливо в напрямку реалізації гарантованих законодавством прав для осіб цієї категорії, які стосуються усіх сфер, у тому числі дотримання принципів рівності та недискримінації та доступу до правосуддя.

Література

1. Конвенція ООН про права інвалідів. – <http://www.un.org/disabilities/>

2. Конституція України (Основний Закон України). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст. 252.

4. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 2-3, ст. 36.

5. Закон України «Про соціальні послуги». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45, ст. 358.

6. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.2012 р. № 706.

7. Закон України «Про засади запобігання

та протидії дискримінації в Україні». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, ст. 412.

8. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст. 142.

9. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст. 19.

10. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст. 142.

11. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

12. Кримінально-процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

14. Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 46, ст. 411.

15. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 112.

16. Міжнародний фонд «Відродження»: стислий звіт за 2012 рік // Зеркало недели. – № 6 (103). – 2013. – С. 4.

17. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 41–42, № 43, № 44–45, ст. 529.

18. Закон України «Про судовий збір». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 14, ст. 87.

19. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40–44, ст. 356.

20. Цивільно-процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492.

